OLIY TA’LIM TALABALARIDA IJTIMOIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Raximova Mexribon Abduxolisovna
Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti,(PhD)
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23687913

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarda shakllanadigan ijtimoiy ko‘nikmalarning mohiyati, tarkibiy tuzilishi va ularni rivojlantirish shart-sharoitlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda kommunikativ ko‘nikmalar, jamoaviy ishlash, liderlik, nizolarni konstruktiv hal qilish, emotsional intellekt, moslashuvchanlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi ko‘nikmalar guruhlari alohida ko‘rib chiqilgan. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, talabalarning katta qismida kommunikativ va jamoaviy ishlash ko‘nikmalari nisbatan yuqori darajada shakllangan bo‘lsa, liderlik va nizolarni hal qilish ko‘nikmalari yetarli darajada rivojlanmagan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ko‘nikmalar, talabalar, kommunikativ kompetentsiya, jamoaviy faoliyat, emotsional intellekt, liderlik, ijtimoiylashuv, pedagogik shart-sharoit, oliy ta’lim.

Abstract. This article provides a theoretical and empirical analysis of social skills that can be formed among university students, including communicative competence, teamwork, leadership, conflict resolution, emotional intelligence, adaptability and social responsibility. The findings reveal that communicative and teamwork skills are relatively well developed, whereas leadership and conflict-resolution skills remain underdeveloped. Based on these findings, practical pedagogical recommendations for the effective formation of students' social skills are proposed.

Keywords: social skills, students, communicative competence, teamwork, emotional intelligence, leadership, socialization, pedagogical conditions, higher education.

Zamonaviy jamiyat rivojining tezkor sur’atlari, mehnat bozorining o‘zgaruvchan talablari va raqamli texnologiyalarning kundalik hayotga chuqur kirib borishi yosh avlod, xususan, talabalar oldiga nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni, balki yuksak ijtimoiy kompetentsiyalarni ham egallash vazifasini qo‘ymoqda. Xalqaro mehnat tashkiloti va yetakchi ta’lim tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ish beruvchilarning aksariyati bitiruvchilarni tanlashda faqat kasbiy bilim darajasiga emas, balki muloqot qila olish, jamoada ishlash, liderlik qilish, nizolarni hal etish va o‘zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish kabi "yumshoq ko‘nikmalar" (soft skills)ga alohida e'tibor qaratmoqda.

Ijtimoiy ko‘nikmalar shaxsning boshqa odamlar bilan samarali, konstruktiv va o‘zaro manfaatli munosabatlar o‘rnatish, muloqot jarayonini boshqarish, jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etish hamda turli ijtimoiy vaziyatlarda moslasha olish qobiliyatlarining yig‘indisidir. Ushbu ko‘nikmalar shaxsning oilada, maktabgacha ta’lim bosqichida shakllana boshlaydi, biroq ularning eng jadal va ongli tarzda rivojlanish davri aynan talabalik yillariga to‘g‘ri keladi, chunki bu davrda shaxs nisbatan mustaqil ijtimoiy muhitga kirib boradi, yangi ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi va turli xil guruhlar bilan muloqotga kirishadi.

Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, zamonaviy ta’lim tizimi ko‘proq bilim va malakalarni uzatishga yo‘naltirilgan bo‘lib, ijtimoiy-emotsional

rivojlanishga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Ikkinchidan, raqamli muloqot vositalarining (ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar) keng tarqalishi yuzma-yuz muloqot ko‘nikmalarining zaiflashishiga olib kelmoqda. Uchinchidan, zamonaviy mehnat bozori jamoaviy loyihalar, transformatsion liderlik va kesishuvchan (cross-functional) jamoalarda ishlashni talab qiladi, bu esa ijtimoiy ko‘nikmalarning ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan uzluksiz ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida ham talabalarning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda ularning shaxsiy va ijtimoiy kompetentsiyalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi, talabalar mustaqil ta’limi va loyihaviy faoliyatining kengaytirilishi, shuningdek, tarbiyaviy ishlar tizimining takomillashtirilishi talabalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni maqsadli shakllantirish uchun qulay institutsional shart-sharoitlar yaratmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ushbu imkoniyatlardan tizimli va ilmiy asoslangan tarzda foydalanish darajasi hali yetarli emas, bu esa mazkur tadqiqotning amaliy zaruriyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Muammoning nazariy asoslari L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi, A.Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi, D.Golmanning emotsional intellekt kontseptsiyasi hamda mahalliy pedagogika va psixologiya fanida ijtimoiylashuv, muloqot madaniyati va kompetentsiyaviy yondashuvga bag‘ishlangan tadqiqotlarda o‘z aksini topgan. Shu bilan birga, talabalarda aynan qaysi ijtimoiy ko‘nikmalar guruhlari qanday darajada shakllanganligi, ularga ta’sir etuvchi omillar va samarali shakllantirish shart-sharoitlari masalasi hali ham yetarli darajada tizimli tadqiq etilmagan.

Talabalarda shakllanishi mumkin bo‘lgan asosiy ijtimoiy ko‘nikmalar turlarini nazariy jihatdan tasniflash, ularning rivojlanish darajasini amaliy so‘rovnoma asosida aniqlash va samarali shakllantirish yo‘llarini ishlab chiqish. “Ijtimoiy ko‘nikma" tushunchasining mohiyatini va tarkibiy tuzilishini ilmiy adabiyotlar asosida yoritish; talabalarda shakllanishi lozim bo‘lgan asosiy ijtimoiy ko‘nikmalar turlarini tasniflash; talabalar orasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalarini tahlil qilish; olingan natijalar asosida ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari va amaliy tavsiyalarini ishlab chiqish zarur.

Nazariy tahlil natijalariga ko‘ra, talabalarda shakllanishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy ko‘nikmalarni shartli ravishda yettita asosiy guruhga birlashtirish mumkin. Ularning har biri o‘ziga xos mazmun-mohiyatga, namoyon bo‘lish shakllariga ega bo‘lib, bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir (1-jadval).

1-jadval

Talabalarda shakllanadigan asosiy ijtimoiy ko‘nikmalar tasnifi

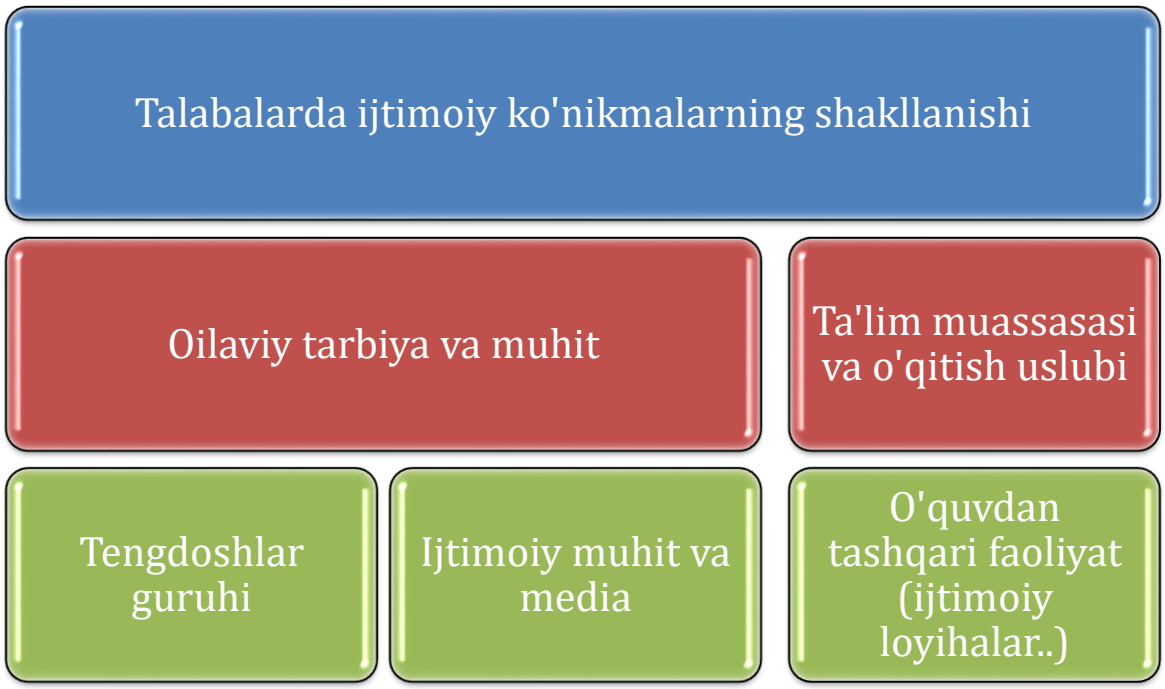
Ko‘nikma guruhi	Qisqacha tavsifi	Namoyon bo‘lish shakllari
Kommunikativ ko‘nikmalar	Fikrni aniq, izchil va o‘z vaqtida yetkazish, faol tinglash qobiliyati	Og‘zaki va yozma nutq, taqdimot, muzokara
Jamoaviy ishlash	Umumiy maqsad yo‘lida boshqalar bilan muvofiqlashgan holda ishlash	Guruh loyihalari, vazifalarni taqsimlash

Ko‘nikma guruhi	Qisqacha tavsifi	Namoyon bo‘lish shakllari
Liderlik ko‘nikmalari	Guruhni maqsad sari yo‘naltirish, qaror qabul qilishni tashkil etish	Tashabbuskorlik, vazifa berish, nazorat
Nizolarni hal qilish	Kelishmovchiliklarni konstruktiv yo‘l bilan bartaraf etish	Muzokara, murosaga kelish, vositachilik
Emotsional intellekt	O‘z va boshqalarning his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish	Empatiya, o‘zini nazorat qilish
Moslashuvchanlik	O‘zgaruvchan sharoit va vazifalarga tez moslasha olish	Yangi vaziyatda samarali harakat qilish
Ijtimoiy mas'uliyat	Jamoat va jamiyat oldidagi burchni anglash	Volontyorlik, ijtimoiy loyihalarda ishtirok

Xususan, talabalarning aksariyati guruh loyihalarida ma’lum bir vazifani bajarishga tayyor ekanligini, biroq jamoani boshqarish yoki og‘ir vaziyatlarda qaror qabul qilishdan qochishga moyilligini bildirdi. Nizoli vaziyatlarda esa talabalarning katta qismi muammoni ochiq muhokama qilish o‘rniga uni e’tiborsiz qoldirish yoki chetlanish strategiyasini afzal ko‘rishi kuzatildi.

Tadqiqot davomida talabalarda ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar ham aniqlandi. Ular orasida oilaviy tarbiya va muhit, ta’lim muassasasining o‘qitish uslubi, tengdoshlar guruhining ta’siri, ijtimoiy-madaniy muhit va ommaviy axborot vositalari, shuningdek, o‘quvdan tashqari faoliyat (talabalar klublari, ijtimoiy loyihalar, volontyorlik harakati) alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi

2-sxema. Talabalarda ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar

Xulosa qilib aytganda, talabada ijtimoiy ko‘nikmalarning shakllanishi yagona omilga emas, balki bir nechta o‘zaro bog‘liq omillarning majmuiy ta'siriga bog‘liq. Talabalarda ijtimoiy ko'nikmalar bir tekis emas, balki notekis darajada shakllanadi: kommunikativ va jamoaviy ishlash ko'nikmalari nisbatan yuqori, liderlik va nizolarni hal qilish ko'nikmalari esa yetarlicha rivojlanmagan bo‘lib chiqdi. Bu holat zamonaviy oliy ta’lim tizimida ijtimoiy-emotsional rivojlanishga alohida, tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Talabalarda ijtimoiy ko‘nikmalarning shakllanishi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, unga oilaviy tarbiya, ta’lim muassasasining faoliyati, tengdoshlar muhiti, ijtimoiy-madaniy sharoit va o‘quvdan tashqari faoliyat birgalikda ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, ushbu ko‘nikmalarni samarali rivojlantirish uchun nafaqat auditoriya darslarida, balki auditoriyadan tashqari tashkillashtirilgan ijtimoiy-amaliy faoliyatda ham talabalarning faol ishtirokini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Deardorff, D. K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. Journal of Studies in International Education, 2006, 10(3), 241–266.
2. Deardorff, D. K. The SAGE Handbook of Intercultural Competence. SAGE, 2009.
3. Huang, L.-J. D. Developing intercultural communicative competence in foreign language classrooms: A study of EFL learners in Taiwan. International Journal of Intercultural Relations, 2021, 83, 55–66.
4. Raximova, M. (2021). BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIY KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH BOSQICHLARI VA MAZMUNI. Mir issledovaniy, 2(2).
5. Abduxosilovna, R. M. (2021). Formation of Social Skills in Primary School Students with Diagnostic Tools. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 5282-5290.

6. Raximova, M. A. (2019). SOME PROBLEMS IN FORMING SOCIAL-EMOTIONAL COMPETENCIES ON ELEMENTARY CLASS PUPILS. Theoretical & Applied Science, (11), 277-280.
7. Rahimova, M. (2019). EDUCATIONAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SOCIAL AND EMOTIONAL SKILLS. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(12), 310-316.
8. Rahimova, M. (2019). INTERNATIONAL EVALUATION STANDARD OF EDUCATION QUALITY AND EFFICIENCY IMPLEMENTATION OF OPERATION. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(7), 270-275.